

určité době. Příslušný obrazový doprovod tu hraje čistě ilustrativní, nikoli výkladovou roli. Namísto jednotlivých faktů, často vyjádřených poměrně úsečně, by knize prospěly obecnější a zásadnější teze charakterizující vývoj knižní kultury v pohnutých letech husitského období. K jak zásadní diskontinuitě došlo v husitských Čechách v produkci a recepci knih, se v této části nedozvíme. Pomyslný zlom vývoje autor této části klade k roku 1430, kdy došlo k obnovení činnosti pražské univerzity.

Kapitola o době jagellonské vcelku logicky zařazuje do celkového výkladu o knižní kultuře nové médium — knihtisk. Po nezbytném úvodu do inkunabulistiky se Kamil Boldan věnuje i sociální proměně čtenářů a obchodním vztahům rozvíjejícího se trhu s knihami. Kromě základních faktů o vývoji českého a moravského knihtisku, které byly v poslední době zpracovány i v jiných syntézách, se kapitola záslužně věnuje paralelnímu vývoji rukopisné a tištěné knihy. V závěru autor spatřuje opožděnou modernizaci knihy v českém prostředí jako důsledek kulturního konzervatismu utrakvistu.

Část o iluminovaných rukopisech se logicky vrací zpět na začátek. Představuje souvislý výklad bez vnitřního členění, které by opět mohlo usnadnit čtenářovu orientaci. Milada Studničková v něm zachycuje první ojedinělé iluminace nejstarších rukopisů i doklady soustavnější iluminátorské činnosti na našem území. Představení jednotlivých děl střídají obecnější konstatování o trendech knižní malby, jež se postupně prosazovaly. Tuto část lze číst jako praktického průvodce po jednotlivých etapách knižní malby, který nijak nevybočuje ze striktně dané chronologické linky.

Jestliže poslední kapitola se dočkala krátkého, ale výstižného shrnutí, obecnější závěr celé knihy bychom hledali marně. Ačkoli se tato problematika shrnuje obtížně, mohly by silné teze, které se porůznu v monografii vyskytují, být na tomto místě přinejmenším znovu připomenuty. Zároveň by to podtrhlo kolektivní charakter díla, jež rozhodně nelze považovat za svazek čtyř separátních studií. Navzdory jejich určité nesouměrnosti a zejména stylistické odlišnosti kniha poskytuje opravdu komplexní přehled o knižní kultuře ve všech jejích projevech. Věnuje se nejen samotným knihám, ale i technickým aspektům jejich vzniku (knižní vazba, psací látka), společenské rovině jejich užívání (vývoj knihoven, sběratelství, čtenářství, obchod) a samozřejmě také vlivu „velkých dějin“ na knižní kulturu (počátky klášterů, vývoj panovníckého dvora, husitství, humanismus apod.). Pro odborníka i laika se může stát ozdobou knihovny stejně jako užitečnou pomůckou. Její perfektní úprava pak odráží skutečnost, že ani dnešní knižní kultura v českých zemích na tom není nijak špatně.

Jaroslav Svátek

František GRAUS, *Mor, flagelanti a vraždění Židů. 14. století jako období krize*, Praha, Argo, 2020, 720 s., ISBN 978-80-257-3380-6

Na konci roku 2020 byl nakladatelstvím Argo po více než třiceti letech splacen přeložením Grausovy stěžejní práce *Pest, Geißler, Judenmorde*¹ jeden z velkých dluhů české

1 František GRAUS, *Pest — Geißler — Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit*, Göttingen 1987.

historiografie. Jedna z nejdůležitějších prací z pera předního československého historika Františka Grause (1921–1989) k dějinám evropského pozdního středověku tím byla zpřístupněna široké české veřejnosti. Tento nakladatelský počín pomyslně navazuje na o tři roky starší překlad Grausovy *Živé minulosti*.² Oba překlady zpracoval Jan Dobeš.

Název knihy naznačuje základní tematické okruhy práce, není však zcela vypovídající. V rozsahu práce výrazně dominuje především třetí z témat — vraždění Židů. Problematice moru a flagelantů je věnován důraz nepoměrně menší. Naznačuje to již samotné rozvržení do kapitol: prvním dvěma tématům je věnována společná kapitola (1. část: Mor a průvody flagelantů, s. 15–45), zatímco samotnému vraždění Židů je věnována téměř polovina celé práce. V názvu nezmíněná, v architektuře práce však naprosto stěžejní témata — stav církve ve 14. století a povstání ve městech a na venkově v témže období — tvoří v knize dominantnější celek než tematika moru a flagelantů. Byť celá stavba práce působí mírně nevyváženým dojmem, její jednotlivé části nelze posuzovat odděleně, autor je neustále propojuje.

Nejcelistivější útvar celého díla tvoří pojednání o útocích na židovské komunity v letech 1348–1350. Graus pečlivě rozebírá dynamiku útoků, zaměřuje se na příklady z jednotlivých měst (například Basilej, Freiburg, Štrasburk) a hledá společné jmenovatele pogromů — nachází je například v roli vrchnosti měst a městských rad či v lidových fámách.

Jednou z motivací Grausovy práce je snaha zpracovat lidově tradovanou interpretaci vraždění Židů spočívající v tvrzení, že hnacím motorem útočnicků byla frustrace způsobená morovou ránou. Především pomocí studia narativních pramenů a zpráv z měst autor ukazuje, že tato hypotéza je neudržitelná, stejně jako již ve středověku tradovaná domněnka o podílu flagelantů na napadání Židů. Byla-li jednotlivá města svědky všech tří fenoménů uvedených v titulu práce, dokládá Graus jejich právě opačnou chronologii než v názvu knihy, tedy v následujícím pořadí: 1) útok na Židy, 2) procesí flagelantů, 3) morová rána. Pokud Graus jmenuje nějakou fámu, kterou lze skutečně spojit s napadáním Židů, pak to bylo nařčení z trávení studní. K tomu se mohly přidružit další pomluvy, například o hanobení proměněné hostie. Mor a průvody flagelantů byly do souvislosti s pogromy kladeny až retrospektivně.

Při analýze událostí autor zdůrazňuje stěžejní tezi: protižidovské útoky z poloviny 14. století nelze chápat jako spontánní výbuchy lidového hněvu. Velmi často se jednalo o promyšlené, vrchností města či městskou radou tolerované, někdy dokonce záměrně vyvolané útoky, u nichž případné lidové pověry hrály v důsledku roli sekundární. Větší význam měly podle všeho spíše zájmy hospodářské, například zadlužení u Židů. Důvody a motivy se na sebe nabalovaly jako sněhová koule, což není specifickým pouze povstání proti Židům, ale povstání obecně, jak Graus ve své práci opakovaně zdůrazňuje. U židovských napadení shledáváme jako specifikum především demonizaci obětí, která ostatní povstání a nepokoje nedoprovázela. Zároveň však autor naznačuje, že Židé nebyli jediní obyvatelé měst, na něž bylo hleděno s podezřením. Podobně byli posuzováni domnělí kacíři a čarodějnice, oběťmi lidového hněvu a násilí se ve městech stávali i duchovní.

2 TÝŽ, *Živá minulost. Středověké tradice a představy o středověku*, Praha 2017.

Zastřešujícím tématem, uvedeným v podtitulu práce, je motiv krize. Graus jej vy-pichuje jednak v kapitole věnované církvi (s. 87–102), především však ve dvou závě-rečných kapitolách — 4. část: Sociální neklid a povstání ve 14. století a 5. část: Krize. Za krizi označuje autor „souběh rozmanitých otřesů (tzv. dílčích krizí) objektivní povahy (kvalitativní zlomy, vpády nových trendů a jejich obraty), jsou-li doprová-zeny vrávoráním (hrozící ztrátou) dosud sotva kdy popíraných jistot (hodnot), čehož si současníci jsou vědomi.“ (s. 370) Tematika krize se prolíná celou knihou, autor ji stále udržuje v čtenářově podvědomí. Jednotlivé kamínky mozaiky se pak spojí při Grausově srovnání logiky povstání ve městech s protižidovskými útoky. Čtenáři se tím otvírá pro chápání fenoménu krize důležité srovnání.

Byť je majoritním tématem díla především situace v německých zemích Svaté říše římské, situace v českých zemích zcela pominuta nezůstává. V kontextu útoku na židovské komunity v polovině 14. století Graus několikrát zmiňuje Cheb, kde k napa-dení Židů došlo roku 1350, byť zde pramenná základna neumožňuje takovou analýzu, jakou autor nabízí u jiných říšských měst. Při popisu povstání ve městech pak mimo jiné Graus opakovaně zmiňuje petici brněnských řemeslníků z roku 1378.

Jak jsem již naznačil v úvodu, Grausova práce by se díky svému překladu do češ-tiny měla zařadit do základní četby každého českého medievalisty. Byť vinou jistě zdán-livé tematické nevyváženosti nemůže posloužit jako ucelená syntéza pro tematiku moru a flagelantů, určitě je přínosná pro chápání fenoménu sociálního neklidu, pro-jevujícího se například napadáním Židů nebo městskými a cechovními revoltami ve 14. století, jako jednoho z nejvýraznějších projevů středověké krize.

Kajetán Holeček

Karel ČERNÝ, *Ze zámoří do Čech. Čokoláda, čaj a káva v raném novověku*, Praha, Aca-demia, 2020, 496 s., ISBN 978-80-200-3149-5

Karel Černý se v knize *Ze zámoří do Čech. Čokoláda, čaj a káva v raném novověku* vzda-luje od svého badatelského zájmu zaměřeného na morové epidemie ve středověku a raném novověku, který představil ve dvou předcházejících publikacích: *Jezuité a mor* (2008) a *Mor 1480–1730* (2014, 2020). Oblast dějin lékařství a vědy však zcela ne-opouští, což ostatně koresponduje i se zaměřením jeho nynějšího pracoviště, Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy. V recenzo-vané práci se totiž rozhodl zkoumat téma v českém prostředí částečně opomíjené, to-tiž historii výživy, s užším zaměřením na příchod tří exotických kofeinových nápojů do raně novověké Evropy i Čech — čaje, kávy a čokolády.

Hned ve stručném úvodu autor upozorňuje odborné čtenáře, že předkládaná práce (oprávněně) předpokládá rovněž laické publikum, a v tomto smyslu je tedy také kon-cipovaná. Za úvodem tak kupříkladu schází část shrnující metodologii a dosavadní vý-sledky výzkumu na tomto poli, které jsou však průběžně zapracované do textu v násle-dujících kapitolách, a nijak tedy nechybí. Kniha je dále členěná do dvou logických oddílů.

V první části se autor zaměřuje především na historii kofeinových nápojů v ze-mích jejich původu, od Evropy i od sebe vzájemně vzdálených jak kulturně, tak geo-